

Genfortælling af Peder Falsters skrift om Frederiksværk - projektbeskrivelse

Introduktion

Siden jeg i foråret 2009 flyttede til Frederiksværk har jeg interesseret mig en del for byens og egnens historie. En sådan interesse tilgodeses bl.a. af en række historiske værker, f.eks.

C. Nyrop, Johan Frederiks Classen, hos Universitetsboghandler C.E.C. Gad, 1887.

Gerh. Hornemann, Frederiksværks historie i omrids, særtryk af festskrift i anledning af Frederiksværk og Omegns Sparekasses 75-aarige bestaaen, Fr. Bagges Kgl. Hofbogtrykkeri, København 1911.

Astrid Paludan-Müller, Generalmajor Classen (1725-1792), Hage & Clausen, København 1923.

Carl Christensen, Frederiksværk, Gyldendalske Boghandel, 1926.

Egon Eriksen, Krudtværket på Frederiksværk, 1758-1958, Krudtværket, Frederiksværk 1958.

Man læser ikke længe i disse værker før en fælles kilde springer i øjnene. Kilden har den omstændigt lange titel: "Nogle fortællinger betræffende Det Frederiksværkske Etablissement i den tid Sl. Hs. Excellence Generalmajor Classen bestyrede og eiede det".

Manuskriptet til fortællingerne er dateret 1793 og forfattet af Peder Falster, som var inspektør ved Frederiks Værk. Der skulle imidlertid gå mere end et halvt århundrede før manuskriptet i 1858 blev trykt på Bianco Lunos Bogtrykkeri i København som en lille bog sat med gotiske eller "krøllede" bogstaver, såkaldt frakturskrift.

I januar 1979 blev der på Kay Hansens Bogtrykkeri i Frederiksværk lavet et genoptryk i 1000 eksemplarer af udgaven fra 1858. Genoptrykket i 1979 blev foranlediget af Frederiksværkegnens Museumsforening og Frederiksværk By og Egn Historiske Arkiv. Projektet fik støtte fra følgende:

- Det Classenske Fideicommis
- Frederiksværk Kommune
- Frederiksborg Bank A/S
- Den Danske Bank af 1871 A/S
- Sparekassen SDS
- Privatbanken Aktieselskab
- Frederiksværk Turistforening

Da der er tale om et (fotografisk) genoptryk af udgaven fra 1858, er bogstaverne stadig gotiske, og det betyder, sammenholdt med de ret snørklede sætninger med 1700-tallets sprog og stavemåde samt en lang række fagudtryk, at værket af mange er oplevet svært tilgængeligt med deraf følgende begrænset udbredelse af indholdet.

Falsters "fortællinger" er ret omfattende (191 sider) og mange steder særdeles detaljerede i beskrivelsen af Frederiksværks egentlige grundlæggelse og udvikling i perioden 1716-1793. Derfor er der tale om et meget betydningsfuldt bidrag til forståelsen af Frederiksværks enestående historie. Et centralt placeret øjensvidne fortæller, og som sådan fortjener dette bidrag naturligvis at blive meget mere tilgængeligt.

Jeg har selv flere gange taget tilløb til at læse den lille bog, men har lagt den fra mig fordi tidsforbruget - for et utrænnet øje - ved blot at læse teksten i praksis fungerede som en barriere. Jeg var hver gang bevidst om at jeg på ingen måde stod alene med oplevelsen af bogstaverne som barriere. Imidlertid har jeg aldrig været i tvivl om at jeg *skulle* læse manuskriptet, og i den forbindelse opstod naturligt idéen om at omskrive manuskriptet til moderne bogstaver så andre også kan have fornøjelsen af en større tilgængelighed.

Endnu en meget stor fordel ved en transskription af teksten til moderne bogstaver er, at en digital udgave heraf kan forstås af søgemaskiner og kataloger på internettet, således at manuskriptet også får mulighed for en større international udbredelse. Også forskningsmæssigt er det en stor fordel, at der med en digital udgave kan søges meget hurtigt i den vigtige tekst.

I maj 2012 blev jeg tillige kontaktet af formanden for Frederiksværkegnens Historiske Forening, Bengt Sørensen, som oplyste, at foreningen længe har ønsket skriftet udgivet på ny med moderne bogstaver, og at tidligere forsøg herpå desværre ikke er gennemført.

Efter et møde med bestyrelsen i Frederiksværkegnens Historiske Forening i sommeren 2012, hvor bestyrelsen bl.a. bekræftede sit ønske om en genudgivelse med moderne bogstaver, gav jeg så tilsagn om - indenfor et år

- at foretage den ønskede transskription af manuskriptet til moderne bogstaver, og dette arbejde er afsluttet pr. 17-02-2013, jf. menuen til venstre under "Downloads".

Korrekturlæsning

To personer har siden været i gang med korrekturlæsning af teksten med udgangspunkt i udgave 3a, jf. menuen til venstre under "Downloads". For nylig har endnu en person meldt sig som korrekturlæser. Korrektionerne indføres successivt i de her publicerede udgaver af teksten - læs mere herom i menuen til venstre under punktet "Korrekturlæsning".

Det videre arbejde

Efter min opfattelse er en optimal formidling af skriftet imidlertid ikke gjort alene med en transskription af bogstaverne fra 1979-udgaven.

Således foreligger det originale håndskrevne manuskript i Rigsarkivet og 1979-udgaven bør sammenholdes med dette manuskript af følgende grunde:

- 1979-udgaven rummer en række indlysende fejl som herved kan afklares. Er det fejl fra Falsters side eller er de opstået i forbindelse med trykningen?
- I det håndskrevne manuskript er en række noter i margenen, som bør medtages under en eller anden form.
- Autenticiteten kan formentlig styrkes ved endnu en gennemgang af det håndskrevne manuskript.

Som nævnt omfatter teksten også mange svært tilgængelige fagudtryk, gamle ord og sammenhænge, hvorom jeg har skrevet en del noter som kan lette læsningen og ikke mindst forståelsen af teksten. Tegninger, billeder og tabeller samt eventuel kapitelinddeling vil også bidrage til en bedre forståelse af skriftets indhold.

Formål

Inden vi mere detaljeret diskuterer muligheden for at gøre teksten mere tilgængelig, vil det sikkert være hensigtsmæssigt at overveje det egentlige formål med en genudgivelse af Falsters fortællinger.

Som jeg ser det, vil et fornuftigt formål med genudgivelsen være, at gøre teksten og indholdet mere tilgængelig for en bredere offentlighed, men samtidig respektere fortællingens autenticitet.

I tilslutning til dette overordnede formål, kan det også overvejes om genudgivelsen kan finde naturlig anvendelse som undervisningsmateriale i gymnasiet og i de sidste klasser i Folkeskolen – ikke mindst i Halsnæs Kommune. Det kunne man eventuelt tage initiativ til at drøfte med nogle udvalgte lærere i Halsnæs Kommune.

Under alle omstændigheder finder jeg det vigtigt, at netop de yngre generationer kan læse genudgivelsen uden at opleve sproget som en barriere for forståelsen af indholdet.

Kort sagt mener jeg, at man skal kunne medtage genudgivelsen under en tur i toget eller i sommerhuset UDEN at man skal medbringe en lommeregner, et leksikon, en ordbog og adgang til nettet eller et bibliotek for at forstå teksten.

Tilgængelighed kontra autenticitet

Tilgængelighed og autenticitet er imidlertid ikke umiddelbart forenelige størrelser.

Hvis vi f.eks. ændrer den gamle anvendelse af "i" til "j" i ordene eiede, Vei, arbeidet, eier, arbeide, Næringsveie, arbeidede, Arbeidere, ei, Arbeides, Tøveir, Arbeiders, Arbeids-, arbeidedes, Arbeiderne, Arbeider, Arbeidsløn, Arbeidstiden, opreist, Leilighed, Veier, Omarbeidelse, Feil, feilhavende, bortreist, dreiede, reise, tilveiebragt, reiste, Rebslagerarbeide, Kiøreveien, Stormveier, opreise, Smedearbeider, Dreier, dreiede, runddreiede, pleie, Uleilighed, VeirMøllen, afveiet, gjennemarbeides, Arbeidsfolkets, indveining, Arbeidsfolkene, Krudtarbeidet, Reparationsarbeidet, Jernmeisler, tilveiebringe, Veien, Indveinings-, Veiledning, Næringsveie, feilslaget, Hovedveien, Landevei, Veis, Veien, tilveie, pleiet, feiler, Fiskerleier, Muuarbeidet, igjennemarbeidedes (!), Afmeiningen, Uleiligheder, udveiet, seige, bøielige, Brændespeile, Arbeidssorterne, Liseleie, Metalarbeide, dreies, Feiltagelse, afdreiede, afdreiet, færdiggjort, seigt, Dreining, Dreie-, Eiendoms,

eiende, Hovedfeil, Opreisning, Bebreidende, Dreielagerne, Metalleie, underveis, Forarbeidning, afdreide, Afdreining, Veierligets, Veirets, Dreieladet, sammensveises, Udarbeidningen, Dreieværket, ufeilbarligen, sammensveisede, Staalarbeide, bebreide, Feiltagelser, veiledede, arbeidsom, forskiællen og Arbeidsanstalterne, er det klart, at det principielt sker på bekostning af autenticiteten.

Men spørsmålet er hvor stort tabet er i forhold til gevinsten? Og i dette tilfælde finder jeg det vigtigere at gøre teksten mere terrængående og lettere læselig end at insistere på at læseren skal belemres med disse gamle stavemåder. Autenticiteten ligger efter min opfattelse langt mere i sætningsstrukturene og måden hvorpå Falster generelt formulerer sig på end i stavemåden.

Jf. den skitserede formålsbeskrivelse, er udgivelsen – efter min opfattelse - IKKE et stykke sprogundervisning, men en formidling af skriftets INDHOLD, som ikke bør forstyrres unødigt af alt for gammel sprogbrug. Ønsker man den dimension med i sin tilegnelse af indholdet, kan man jo bare læse 1858/1979-udgaven. Desuden vil det være oplagt – som supplement til den trykte udgave – at lægge udgaven med moderne bogstaver (med eller uden noter) på nettet (f.eks. på <http://www.frvhistorie.dk/>). Det kan man også gøre med "dobbelt-udgaven", hvor venstre kolonne er gotisk og højre moderne skrift. Og mange vil sikkert også finde det spændende at have adgang til at læse det originale håndskrevne manuskript i en online pdf-udgave.

Formidlingsniveauer

Teksten kan overordnet set formidles i følgende udgaver (niveauer):

1. Konvertering af frakturskriften til moderne skrift (alt andet uændret)
2. Ovenstående med noter
3. Ovenstående nr. 2 med let, nænsom tilretning af sprog
4. Ovenstående nr. 2 med gennemgribende modernisering af sproget

Modernisering af teksten

Teksten kan moderniseres på flere niveauer:

Stavemåden, f.eks. forskiællen, skulde, Vandhuilet, igiennem, Dreyeværk, Canonen, Saug-Maskine, kiærnestang, Væxten, Qvantum, Muurarbeidet og brugen af dobbelt-a som å. En nutidig stavemåde forringer kun i ringe grad autenticiteten. Det gælder også stort begyndelsesbogstav for substantiver.

Bindestregerne mellem mange substantiver, f.eks. Søe-Uhr, Bøssemager-Mester, Maskine-Model, Huus-Bygning og Gløde-Ovn

Opdatering af ord, f.eks. liden, Mecanicus, tvende, Graa-sten, item, ei, derudi, o.s.v.

Opdatering af mål, f.eks. alen og tommer. De færreste har i dag klar bevidsthed om disse mål. Mulighed for omregning til meter og centimeter.

Fagudtryk, f.eks. Kronhjul, Dreielagerne, Dreieladet, skagle, kærnestang og foutenage forklares ved udstrakt brug af noter, men kan formentlig også moderniseres i et vist omfang.

Sætningsstruktur eller syntaks. Teksten bærer præg af mange indskudte sætninger. Bøjning af ord, som ikke anvendes i nudansk og tunge bagfelter m.v.

Der kan udvælges et antal repræsentative sider, hvor teksten ændres i flere niveauer. Så kan der tages stilling til problematikken ud fra konkrete eksempler.

For at sikre at genudgivelsen kan bruges i forhold til de mange efterfølgende skrifter, som refererer til Falsters fortællinger i 1858/1979-udgaven med disse udgavers sidetal, kan disse sidetal indføres i genudgivelsen med en særlig markering, f.eks. de såkaldte tuborgparenteser – eventuelt suppleret med en gråtoning af tekstfarven så de ses tydeligt i teksten.

Struktur

Udgivelsen kan have følgende struktur/disposition:

- Forord
- Introduktion
- Genfortællingen af Peter Falsters fortællinger
- Noter – placeres så vidt muligt på de enkelte sider
- Stikordsregister
- Navneregister eller Personregister
- Litteraturfortegnelse
- Links – QR-code med link til udgivelsens hjemmeside - <http://www.frvhistorie.dk/>

Hvis teksten falder naturligt i kapitler, kan sådanne eventuelt indføres.

Introduktionen skal bl.a. beskrive Peder Falster og den sammenhæng manuskriptet skal ses i. Det skal herunder søges opklaret hvorfor der går mere end 50 år før det bliver udgivet. Hvad var Peder Falsters hensigt med manuskriptet og har det i en eller anden form være publiceret før 1858?

Format, udstyr, layout og typografi

Et større format end 1979-udgavens (17,5 x 11,6 cm) er ønskeligt af flere grunde:

- Fungerer bedre med noter på den aktuelle side
- Giver mere spændende muligheder for placering af illustrationer

Billedmateriale

Foreløbig er der følgende overvejelser om illustrationer:

Wincklers stik og kort over Frederiksværk – det er dette Charte Falster henviser til med sin nummerering af bygningerne i Frederiks Værk.

Tegninger af mekanikken; møllen, kronhjul, tappe, hammer- og drejeværk m.v.

Tegning af faserne i støbning af en kanon

Tegning af kanoners, mauseres og haubitzers bestanddele og navngivning

Tegning af Krudtværket produktionsforløb, vandkasse og mølleteknologi – der synes ikke umiddelbart at være brugbare tegninger i Belidors Architecture Hydraulique, jf. Falster s. 66, hvor værket dog omtales som "Belidors Architekt Hydraulique".

De af Falster så indgående omtalte "axer" med tappe har Industrimuseet Frederiks Værk heldigvis et par stykker af som museumsgenstande – de blev gravet frem ved udgravningen af Peyremberts Smedie, jf. http://www.folkemuseet.dk/Bygherre/A2651_net.pdf

Blæsebælgen fra museets genstandssamling, jf. Bælg-værkstedet (s. 53)

På side 29 skriver Falster med slet skjult foragt om Mechanicus Schultz: "Schultz taledede meget om at forfærdige et astronomisk Søe-Uhr paa een Maanedes Gang. I lang tid arbeidedes herpaa, og til sidst da det blev færdig, var det et simpelt 8te Dages Repeteer-Stue-ur, der blev opsat som Taarn-Uhr over Artillerie-Commissions-Huset, hvor det endnu findes."

Sagen er, at vi er så heldige, at der i De Gamles By findes et andet ur fra selv samme Schultz med museumsnummer 00835:2002. Det omtales som "lygteur, verdensur" og der kan ses 3 billeder af det via Museernes Samlinger på adressen

<https://www.kulturarv.dk/mussam/VisGenstand.action?genstandId=5472322>

Det fremgår i øvrigt, at uret er signeret "Heinrich Schultz Friderics Werk 1766" og dermed kan vi også supplere Falsters fortælling med oplysningen om at denne Mekanikus hed Heinrich til fornavn. Det vil selvfølgelig være oplagt at medtage et billede af uret som illustration. Og en nærmere undersøgelse af uret vil måske afsløre, at det ikke er så dårligt et arbejde, som det ellers mere end antydes af Falster.

Kort, som illustrerer Frederiksværks globale, regionale og lokale relationer m.h.t. til "import/export", spisekammeret på Lolland, kobber fra Norge, de Algierske Presenter o.s.v.

Arbejdsplan

Skitse til arbejdsplan:

Nr	Opgave	Status	Dato
1	Scanning af 1979-udgaven	Afsluttet	12-10-2012
2	Beskæring af scanningen	Afsluttet	12-10-2012
3	Transskription af bogstaverne	Afsluttet	17-02-2013
4	1979-udgaven med moderne bogstaver isoleret uden originalen	Afsluttet	17-02-2013
5	Korrekturlæsning af udgaven med moderne skrift	I gang	
6	Scanning af det originale håndskrevne manuskript	Afsluttet	06-07-2013
7	Rettelser i forhold til det originale håndskrevne manuskript		
8	Ændring af stavning og stort begyndelsesbogstav ved substantiver		
9	Modernisering af ord, udtryk og mål m.v		
10	Modernisering af sætningsstruktur		
11	Kapitelinddeling		
12	Skrivning af forord		
13	Skrivning af introduktion		
14	Skrivning af noter	I gang	
15	Valg og placering af illustrationer	I gang	
16	Generering af stikordsregister	I gang	
17	Generering af personregister	I gang	
18	Korrekturlæsning af den samlede tekst		
19	Beslutning om format og layout		
20	Grafisk opsætning af teksten		
21	Sidste korrekturlæsning		
22	Udarbejdelse af budget og beslutning om oplag	I gang	
23	Liste over potentielle fonde og virksomheder m.h.p. økonomisk støtte	I gang	
24	Ansøgninger til fonde og virksomheder m.fl. om økonomisk støtte		
25	Trykning		
26	Distribution		
27	???		

Jørgen Lassen, Frederiksværk den 13. august 2013